

des menschen, maar naar zijn levensuiting en eischt een eigen levenskring voor zijn Godsdiens (de Kerk), voor zijn geest (school en universiteit), voor zijn schoonheidsgevoel (kunst), voor de voortbrenging der grondstoffen (landbouw), voor haar bereiden (nijverheid), en voor haar verspreiding (handel). Elk dezer kringen nu heeft een eigen levenswet, een eigen afgebakend terrein, en maakt derhalve aanspraak op rechten en vrijheden, niet als gunsten door goedwilligheid verleend, maar als eisch om de hem van God gegeven levenswet te vervullen.

En op p. 216:

grens voor de staatsmacht is de soevereiniteit van elk leven in eigen kring.

En verder als tegenstelling tegenover de andere opvatting op p. 217:

Tegen de volkssovereiniteit, feitelijk ook in dezen wegeijering van de grenzen der Staatsmacht door den Utrechtschen hoogleraar (Prof. Opzoomer) gepredikt, ligt het onverwinnbaar botwerk voor vrijheid en recht alleen in de natuurlijke door de historie geëischte soevereiniteit van den persoon in eigen levenskring, voor zoover die ander levenskring niet deert. Wie vragen mocht waarin deze soevereiniteit van de „Rechten van den mensch“ verschilt, verwijzen we van het decreet der Constituanten te Parijs naar Robespierre's schrikbewind getoetst aan Lukas XV: 3-6.

De herleiding van de grondrechten tot de kwestie der soevereiniteit in eigen kring vindt men ook in de „Gemeene Gratie“, dl. III, p. 91:

En wanneer wij Calvinisten nu zeggen, dat deze kringen een „eigen soevereiniteit“ bezitten, dan bedoelen we daarmee: dat het leven in deze kringen zich moet richten niet naar wat anderen goedvinden voor te schrijven, maar naar den aard en de natuur van die kringen zelve, terwijl aan de Overheid alleen de hooge taak verblijft om de rechten tusschen die kringen af te bakenen, en om voor de rechten en vrijheden der enkelen in die kringen te waken. Het leven moet uit zich zelf opwassen en zich zelf een vorm weten te scheppen; van bovenaf mag de regeling van het leven alleen geleid en tegen mislukking gevrijwaard worden.

Zij het, dat achter de algemeene taak van de overheid tot afbakening der grenzen van de verschillende kringen een vraagteeken moet worden geplaatst, zoo mag niettemin op deze uitspraak een beroep gedaan voor het betoog, dat Kuyper de soevereiniteit in eigen kring als de kern der in dit artikel besproken kwestie beschouwde.

Ook in het college dictaat dogmatiek, bij de behandeling van den locus de magistratu wordt bij de bespreking der grenzen van het gezag betoogd, dat men daarbij heeft uit te gaan van de kringen door God tot bepaalde taak aangewezen: den mensch daarbij beschouwend als onderdaan van God; wien het overheidsgezag vrijheid moet laten om zijn van God opgelegde taak te vervullen, en voorts betoogd, dat „elke kring alleen te doen heeft met wat uit het beginsel van haar centrum voortvloeit“.

Er zij op gewezen, dat wanneer hier weer een reeks gevormd wordt van gezin-gemeente-gewest-rijks-eenheid, ook daarin weer aan den dag komt de hierboven reeds besproken verwarring tusschen soevereiniteit in eigen kring en autonomie; waar immers de taak van het gezin op gansch ander terrein ligt — of wil men, tot een gansch anderen kring behoort — dan die van den staat en diens samenstellende deelen; en waar de verhouding tusschen gemeente en gewest met de van mensche-lijke ordinantie afhankelijk grenzen van elks sfeer, niet toelaat te spreken van elks soevereiniteit in eigen kring.

En om nu — ten einde dit artikel te houden binnen de ruimteperken, die de redactie daarvoor beschikbaar kan stellen — nog een citaat te geven uit latere uitspraken, zij verwezen naar „Antirevolutionaire Staatskunde“ (I p. 272), waar onderscheid wordt gemaakt tusschen de soevereiniteit in gezamenlijken kring, door de overheid geëfend en die in eigen kring: de door God aan de verschillende levenskringen gegeven zelfstandigheid in eigen kring. Het is duidelijk dat bij het stellen van „eigen kring“ tegenover de overheid als „gezamenlijke kring“ aan het begrip „sovereiniteit in eigen kring“ een eigenaardig accent wordt gegeven, en dit begrip niet zoo algemeen wordt gesteld als voor een juiste distinctie noodig is. Onjuist schijnt dan ook, wanneer t.a.p. onder de paragraaf „Vrijheids-rechten“ de opmerking gemaakt wordt,

dat de vrijheidsrechten van het volk tegenover het gezag van de Overheid alleen op grond van deze onderscheiding naar eisch te verdedigen zijn.

Wel wordt hier de leer der soevereiniteit in eigen kring in verband gebracht met en als basis gesteld van de grondrechten, doch de speciale onderscheiding tusschen soevereiniteit in eigen en in gezamenlijken kring is daarbij niet alleen niet onmisbaar, doch zelfs verwarrend.

Juister en scherper, en met beperking van de taak der overheid om te zorgen dat alle kringen, in zichzelf sovereen, niet op elkaars terrein treden tot het gebied van het recht, vindt men de verhouding geschilderd in „Sovereiniteit in eigen kring“ p. 12:

Al deze kringen nu grijpen met de tanden hunner raden in elkaar, en juist door dat „op elkaar werken“ en „in elkaar schuiven“ ontstaat het rijke,

veelzijdige menschenleven; maar ontstaat ook in dat leven het gevaar dat de eene kring den naastliggenden inbuigt; aldus een rad horten doe; tand na tand stuk wringe; en dasdoende den gang store van het geheel. En vandaar dus de bestaansreden voor het optreden in het Staatsgezag van nog een afzonderlijke gezagskring, die voor het leven dezer vele kringen, insover ze uittreden naar het zichtbare, goede op-ékaar-inwerking heeft mogelijk te maken en ze heeft te houden binnen de palen van het recht; en die evenzoo, overmits het persoonlijke leven door de groep, waarin men leeft, gedrukt kan worden, den eenling heeft te beschutten tegen overheersching van zijn kring... En zelfs voor de rechtsbepaling van de onderlinge verhouding dezer kringen, mag deze staatssovereiniteit niet eigen wil of keus ten richtsnoer kiezen, maar is hij gehouden aan de keus van Hooger wil, gelijk die uit den aard en het bestaansdoel dezer kringen spreekt.

Zoo heeft ook op dit gebied Kuyper de lijnen uitgestippeld voor den strijd onzer dagen tegen de dictatuur van allerlei gading.

Die lijnen — ze zijn zeker voor correcties vatbaar, maar zullen, vastgehouden door ons Calvinistisch volksdeel, tot zegen van ons vaderland strekken.

Want zoo handhaaft het den waarborg onzer volksovereiniteit en stelt het de grondrechten veilig.

Niet om de grondrechten zelve; maar omdat zij eisch zijn voor en de beletsel wegnemen tegen de vervulling van Gods ordeningen; omdat zij beteken de mogelijkheid van en de vrijheid voor een opbloei des levens naar Gods ordinantiën voor elken levenskring. Een vrijheid en een mogelijkheid, die dank zij Kuypers werk tot herleving van het Calvinisme in geen land ter wereld zoo groot is als in ons vaderland.

Mr E. J. E. G. VONKENBERG.

Deze plaat is van 1887, het dolenciajaar dus, wat het doek in den linkschen hoek, gedragen door Kuypers volgelingen, met het opschrift:

„Dolereen, dolereen!
De Kerk is kapot!“

duidelijk te zien geeft.

Ook hier weer hetzelfde spottbeeld van Kuypers volgelingen. Domheid, schijnheiligheid en raffinement, andere kwaliteiten kon het „verlichte deel des volks“ in de Kuypersien niet ontdekken.

Het is te begrijpen, dat zij hun liberale hart vol angst en vrees vasthielden, toen twee jaar later het rechtsoch ministerie Mackay optrad.

Sprekend is het opschrift: „Volksovertoeging in Nederland, anno 1887“.

Persoonlijke herinneringen aan Dr Kuyper.

Collega Schilder verzocht mij voor „De Reformatie“ enkele persoonlijke herinneringen aan Kuyper te willen geven. Gaarne heb ik deze uitnodiging van den Hoofdredacteur aangenomen.

Toch is het wellicht goed aan deze herinneringen eene enkele opmerking te laten voorafgaan.

Soms is 't noodig precies te vermelden, wanneer en naar welke aanleiding een gesprek plaats had met hen, aan wien men „Herinneringen“ wijdt. Immers gebeurt 't meermalen, dat iemand, zeg na tien of vijftien jaren over een bepaalde zaak tot een ander inzicht is gekomen dan hetwelk hij voorheen aan den schrijver van de „Herinneringen“ meedeelde. Niet altijd mag men zeggen: Zoo dacht iemand, toen hij mij zijn vertrouwen gunde, en daarom kan een later gepubliceerde en van de eerste afwijkende opinie niet juist zijn weergegeven.

Een enkel voorbeeld ter toelichting.

Collega Dijk heeft in den loop van dit jaar in „De Bazuin“ ons meegedeeld, dat Mr A. F. de Savornin Lohman in een persoonlijk gesprek bij hem den indruk vestigde, dat hij vooral op juridische gronden indertijd was meegegaan met de Dolencia. Zoo moet het dus Lohman voor den geest gestaan hebben in den tijd, toen prof. Dijk het voorrecht had dezen krachtigen kampioen voor het Christelijk onderwijs persoonlijk te mogen ontmoeten.

Dan, hietegenover kan ik eene geheel andere persoonlijke herinnering aan den nobelen Lohman publiceren. Aan enkele studenten van de Vrije Universiteit viel in de eerste helft van 1886 de eer ten deel, dat Mr de Savornin Lohman hun zeer openhartig meedeelde, wat hem bewoog zijde aan zijde te staan met zijne ambtgenooten Kuyper en Rutgers. Ik was een hunner. Toen verklaarde Lohman met vuur: Heeren, als er in de Ned. Herv. Kerk naast de Gereformeerde, alleen Ethische predikanten waren, dan zou ik geen vrijmoedigheid gehad hebben het op te nemen voor de geschorste leden van den kerkeraad van Amsterdam. Maar nu aan het ongeloof in de Hervormde Kerk dezelfde rechten worden toegekend als aan het geloof en nu de Haagsche Synode ondanks het ernstig protest van Groen van Prinsterer en van hen, die later zijn standpunt innamen, onaandoenlijk bleef, ja van kwaad tot erger voortschreed, heb ik geen oogenblik gearzeld. En 't is mij, als hoor ik Mr Lohman nog in heilige verontwaardiging zijne confidentialiteit besluiten met deze woorden: 't is mij onbegrijpelijk, hoe mannen, als mijn vriend Dr H. Pierson, die toch den Heiland liefhebben en Hem belijden en dienen, in één kerkverband kunnen blijven met predikanten, die de Godheid van Christus ontkennen en niet willen weten van het bloed der verzoening. Dan heeft Vinet toch anders gehandeld. Hij ging met de stichters van de Vrije Kerk in Zwitserland tot den prijs eener groote opoffering mee, omdat zijns inziens het ongeloof in de kerk niet mag geduld. Deze woorden van Mr L. heb ik aan studenten wel eens verteld. Laat nu niemand concludeeren, dat of collega Dijk of ik onjuist de opinie van Mr Lohman weergaf. Het verschil zal hieruit verklaard moeten worden, dat Lohman in later jaren over de Ned. Herv. Kerk

anders dacht dan voorheen en hij daarom het accent verlegde van de geestelijke en confessionele naar de juridische bezwaren.

Dan, onder dit voorbehoud, nu ter zake.

1. In mijn gymnasiaalentijd sprak mijn Vader, die reeds voor Kuyper's komst te Utrecht lid was van den kerkeraad der Hervormde Gemeente, meer dan eens over de jaren, die Dr Kuyper als predikant te Utrecht doorbracht. Zoo hij, over zijn welsprekende en boeiende preeken, over het verschil van gevoelen inzake den Schoolstrijd tusschen Beets en Kuyper, — Beets preekte den Zondag na het bekende debat tusschen Groen van Prinsterer, Beets en Kuyper over I Cor. 14:32: „En de geesten der profeten zijn den profeten onderworpen“, en daarop Kuyper op den volgende Zondag over I Joh. 4:1 (t'middelste gedeelte): „Maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn“ —; over de voorstelling van Kuyper in een preek over Zondag XXII van den H. Catechismus, dat de zielen der geloovigen van het O. T. eerst na het sterven van den Heiland naar den hemel mochten gaan, tegen welke gedachte mijn Vader in de kerkekamer met alle bescheidenheid maar vruchteloos bedenkingen inbracht; over het tot laat in den nacht zich 's Zaterdag voorbereiden voor de bediening des Woords; over de groote sympathie van den bekenden bankier Kol, een vriend van Kohlbrugge, voor Kuyper — eene sympathie, die later wel verminderde maar toch tot den dood van den heer Kol (gelijk Kuyper zelf me eens meedeelde) heeft voortgeduurd, enz.

Daarbij abonneerde mijn Vader zich van meestaf op „De Standaard“ en „De Heraut“, van welke bladen ik van 1882 af een trouw lezer geweest ben. Zeer leefde ik van dien tijd af met den politieken, theologischen en kerkrechtelijken strijd van Kuyper mee. Als de dag van gisteren herinner ik me nog, hoe verontwaardigd ik werd en eenige dagen bleef, toen de bekende Dr Jonker in de Gebeds-Ure, die aan de jaarlijksche Predikantenvergadering te Utrecht voorafging (en destijds geregeld in de Marnix-zaal gehouden werd), zich helaas in zijn welsprekende rede deze woorden ontvallen liet: „zoover is het gekomen, dat wij bestreden worden met wapenen, die in de hel gesmeed zijn“.

Zoo zal ieder begrijpen, hoe ik er naar verlangde, Kuyper eens te zien en te hooren. In de Paaschvacantie 1884 kregen mijn vriend, de latere Dr Noteboom, die reeds heenging, en ik daartoe de gelegenheid, omdat toen Kuyper, nadat 's morgens en 's middags de Vrienden der Waarheid te Amsterdam vergaderd hadden, 's avonds optrad in de ure des gebeds. Hoog waren onze verwachtingen gespannen. Eerlijk moet ik zeggen, dat wij — hoewel onder den indruk van Kuypers betoog — eenigszins teleurgesteld naar Utrecht terugkeerden. Blijkbaar was Kuyper dien avond vermoeid en niet in zijne volle kracht.

In Sept. '84 liet ik mij inschrijven als student aan onze Vrije Universiteit. En toen duurde het niet zoo lang, of ik ontving met enkele andere studenten de uitnodiging bij de familie Kuyper te komen mid- dagmafen. Evenals mijn commilitones zag ik er wel

een we-
ons zo-
waren,
daarme-
voor 't
ik toen
had. K-
gende
maakte
me niet
wachte
hand, s-
aan zij-
Al spo-
Herh-
ontmo-
Ge-
gende
En i-
ken zij
sterdan
Kuyper
hoorn
mij te
het toe-
kerkgel-
Stee-
gezien,
gen, s-
mij in
Wat m-
Christe
Kuyper
haar v-
Vader,
borst g-

II. H-
hoe ze
in de z-
de post
vulde i-
men he-
onder-
bladen
plannen
kwam
lippen.
Begri-
gedenk-
ders. I
geestig
leiding
baarhe-
zijde a-
spoedig
over b-
In de
iets, da-
ging en
dat K-
enthou-
ten da-
dat hij
me dit
het he-
zelfden
vermoe-
luide s-
Kuyper
de der-
voor m-
deze v-
beste l-
en dat
dat de-
pen, z-
hem v-
deze z-
dat ter-
iemand
meerde
Van
mer v-
gids o-
Alpenh-
nachten
openba-
trad of
zoo lu-
wat gij
begeer-
het wo-
per der
tegenw-
den we-
den re-
lemer-
morgen
vlande

III. I-
in zijn
ik iets
Toen
het pu-
op het
weten

Wat het doek
r's volgelingen.

ers volgelingen.
dere kwaliteiten
uyperianen niet

rt vol angst en
tsche ministerie
g in Nederland.

uyper.

daarom het
onfessioneele
zake.

mijn Vader,
recht lid was
meente, meer
als predikant
zijn welspre-
vorschil van
schen Beets
ndag na het
nsterer, Beets
de geesten
rworpen", en
Zondag over
Maar beproeft
over de voor-
over Zondag
de zielen der
t sterven van
n gaan, tegen
rkekamer met
bedenkingen
cht zich 's Za-
ediening des
in den beken-
ilbrugge, voor
wel vermin-
den heer Kol
s) heeft voort-

h van meetaf
", van welke
lezer geweest
et den politie-
en strijd van
n herinner ik
erd en eenige
Jonker in de
Predikanten-
destijds gere-
h), zich helaas
rden ontvallen
wij bestreden
gesmeed zijn".
aar verlangde
In de Paasch-
de latere Ds
daartoe de ge-
lat 's morgens
eid te Amster-
rad in de ure
rachten ge-
wij — hoewel
nog — eenigs-
keerden. Blijk-
moed en niet

ls student am-
urde het niet
dere studenten
te komen mid-
zag ik er wel

een weinig tegen op. Dan, Mevrouw Kuyper ontving ons zoo vriendelijk, dat wij spoedig op ons gemak waren. Na korten tijd kwam Prof. K. binnen. En daarmede was 'toogenblik gekomen, waarop ik voor 'teerst zou ontmoeten den man, voor wien ik toen reeds zoo groote achting en sympathie had. Kuyper keek mij eerst met zijne doordringende oogen eenigen tijd rustig aan. Gelukkig maakten het stilzwijgen en de onderzoekende blik me niet van streek. Kalm zag ik Prof. K. aan en wachtte ik zijn eerste woord af. Toen gaf hij mij de hand, sprak een enkel woord en noodigde mij uit aan zijne rechterhand plaats te nemen aan tafel. Al spoedig kwam toen 't gesprek op Utrecht.

Herhaaldelijk heb ik in mijn leven aan deze eerste ontmoeting gedacht.

Gedurig zag ik ze weer voor mij die doordringende en toen ietwat strenge oogen.

En hoevele aangename ontmoetingen en gesprekken zijn daarop in zijne beide woningen te Amsterdam en in zijn huis in Den Haag gevolgd. Kuyper wilde bovendien niet alleen mij te Oudshoorn bevestigen maar vereerde mijne vrouw en mij te Zeist ook met een bezoek, waarbij ik hem het toen nog zoo intieme en (voor dien tijd) mooie kerkgebouw toonen kon, dat onlangs afgebroken is.

Steeds heb ik het als eene bijzondere gunst Gods gezien, dat Kuyper mij zoo dikwijls wilde ontvangen, steeds zoo hartelijk en gul met mij sprak en mij in toenemende mate zijn vertrouwen schonk. Wat nog meer zegt: dat ik van zoo nabij den Christen Kuyper mocht leeren kennen! En waar ik Kuyper zoo liefhad, daar ben ik er nog zoo dankbaar voor, dat ik op zijn sterfdag mijn geestelijken Vader, zoo vredig en met de armen over de breede borst gekruist, mocht zien neerliggen.

II. In vroegere „Herinneringen" heb ik verteld, hoe zeldzaam dicht bij den Heere Kuyper leefde in de zoo spannende Januarimaand 1886. Ofschoon de post zijn groote brievenbus enkele malen per dag vulde met allerlei onwaardig en hatelijk geschrijf; men hem van de tram af uitschold, als men hem onder de voorbijgangers opmerkte; men in de bladen hem op grieveinden toon allerlei dwaze plannen toedichtte en paneel-zager schold, toch kwam er, zelfs in huis, geen bitter woord over zijne lippen.

Begrijpelijkwijze werd dit in den loop van dit gedenkwaardige en stormachtige jaar wel eens anders. De ouderen herinneren zich het zeldzaam geestige artikel, hetwelk Kuyper schreef naar aanleiding van de pelsjas, die aan Dr Vos, uit dankbaarheid voor zijnorsch optreden, van „synodale" zijde aangeboden werd. Het eerde Kuyper, dat hij spoedig dit artikel terugnam en er zijn leedwezen over betuigde.

In de groote vacantie van 1886 overkwam Kuyper iets, dat toch wel alle perken van fatsoen te buiten ging en hem zeer gegriefd heeft. Wie weet niet, dat Kuyper een geoeftend bergklimmer en een enthousiast Alpinist was. Kuyper en zijn gids maakten dagen van acht uur. Kuyper zei me eens, dat hij ook vlug klimmen kon. Hiervan deed hij me dit koddige verhaal. Op een goeden dag kwam het hem en zijn gids voor, dat iemand, die denzelfden bergtoer als zij maakte maar die hen niet vermoedte in te halen, op eenigen afstand gedurig luide schreeuwde en heftig gesticuleerde. Dit begon Kuyper te vervelen. Zij toefden op een plek, totdat de derde man hen ingehaald had. Kuyper werd hiervoor met scheldwoorden en verwijten beloond. Wist deze vreemdeling dan niet, dat hij als een der beste bergbeklimmers in Zwitserland bekend stond en dat het daarom een beleediging voor hem was, dat de twee mannen, die voor hem hadden geloopt, zich zoo geweldig hadden ingespannen, om hem voor te blijven? Kuyper lachte hartelijk over deze zotte taal en antwoordde, dat hij altijd in dat tempo liep en in 't geheel niet had bedoeld iemand ook maar in 't minst te beleedigen. Dit kalmeerde den wat al te heet gebakerden Alpinist.

Van geheel anderen aard was, wat in den zomer van 1886 gebeurde. Toen Kuyper en zijn gids op een grooten bergtoer vermoed in een Alpenhut aankwamen om er te eten en te overnachten, zag hij een hoogleeraar van een onzer openbare universiteiten, dien hij kende. Kuyper trad onmiddellijk ter begroeting op hem toe. Maar zoo luid mogelijk snauwde deze hem toe: Na wat gij dezen winter in Amsterdam gedaan hebt, begeer ik u niet langer te kennen. En de daad bij het woord voegende, keerde hij onmiddellijk Kuyper den rug toe. Deze onwaardige bejegening in de tegenwoordigheid van derden, die door deze woorden wel een slechten dunk van den pas binnengetreden reiziger moesten krijgen, ontstemde K. zeer, temeer omdat hij de Alpenhut eerst den volgende morgen kon verlaten. En toen K. 't me vertelde, vlamde de bitterheid nog weer even op in zijn ziel.

III. Kuyper heeft over wonderlijke leidingen Gods in zijn leven geschreven. Van eene daarvan weet ik iets meer.

Toen de Tweede Kamer der Staten-Generaal op het punt stond, de door Kuyper ingediende Wet op het Hooger Onderwijs te gaan behandelen, ver- weten vele Ethischen en sommige Confessionee-

hem, dat hij wel bereid was de Vrije Universiteit aan het jus promovendi met civiel effect te helpen, maar geen hand uitstak, om de theologische faculteiten aan de openbare universiteiten, die na 1876 feitelijk faculteiten van godsdienstwetenschap waren geworden, weer tot heusche theologische faculteiten te maken. Tevens verklaarden zij, dat huns inziens eerst dan voor de wet-Kuyper mocht gestemd worden, als Kuyper eerst of althans tegelijkertijd de oude theologische faculteit door een wetswijziging wilde herstellen. Deze eisch was in hooge mate onbillijk. Men was 'teens over wat men afkeurde, maar terstond zou zich groote on-eenigheid geopenbaard hebben, als de vraag aan de orde kwam: Wat dan wel? Op deze wijze zou de behandeling van de Wet-Kuyper op de lange baan geschoven zijn geworden en er ten slotte niets van gekomen zijn.

Toch brachten de grieven van de Ethischen en de Confessioneele de wet-Kuyper in gevaar. Een smaldeel van rechtsche, Chr.-hist., Kamerleden kon wel eens tegen stemmen, omdat niet tegelijkertijd de oude theologische faculteiten hersteld zouden worden.

Er heerschte groote spanning in de Kamers en in den lande.

Dan, toen wekte God de gedachte in het hart van een van Kuypers leerlingen, om de geschriften van de toonaangevende Ethischen door te zien op dit speciale punt, hoe zij zich na 1880 over de openbare theologische faculteit en het theologisch onderwijs hadden uitgesproken. Het was echter kort dag. Twee dagen later moest de Minister reeds zijn ontwerp in de Kamer verdedigen. Maar het gelukte toch. Hij las uit de geschriften van bekende Ethische hoogleeraren als Valetton en Gunning citaten saam, en copieerde die, waarin deze professoren als hun meening te kennen gaven, dat dit gebleken was in de practijk: de bezwaren, die voor de a-neming van de wet in de zeventig jaren der vorige eeuw van onze zijde en door Van Oosterzee en Doedes zijn ingebracht, zijn in de practijk lang niet zoo ernstig gebleken, als 'taankankelijk scheen. Ja, prof. Gunning meende zelfs van achteren Gods hand te zien in de nieuwe inrichting van het theologisch onderwijs. Enkele uren voor den aanvang van de Kamerzitting waren deze citaten in het bezit van Minister Kuyper. Toen Kuyper een deel dezer citaten bij zijne verdediging te berde gebracht had (ze zijn in de Handelingen van de Tweede Kamer opgenomen), liet dit niet na indruk te maken. Nog zoo kort geleden hadden toonaan- gevende Ethische professoren dus goed gesproken van het theologisch onderwijs — en nu zou er plot-seling weer een noodtoestand zijn; nu wijzigde men onverwacht voor de tweede maal zijn oordeel over de wet van Minister Heemskerk Sr.!!

Een zoo eerlijk en bekwaam staatsman als Mr A. F. de Savornin Lohman liet dan ook niet na terstond bijzonder op het gewicht van deze citaten en dit deel van de rede van Kuyper te wijzen. Spoedig daarop nam de Tweede Kamer het wets-voorstel-Kuyper aan. Van de rechterzijde stemde

alleen Dr de Visser tegen. Uit de houding van onkreukbaren Lohman kon afgeleid, dat dit tegen- stemmen hem ongemotiveerd voorkwam.

IV. Ten slotte — ik zegde eenige weken na het verzoek van collega Schilder ook aan Prof. Dijk een artikel (voor „De Bazuin") van dezen aard, zij het beknopter, toe — nog eene herinnering.

Men heeft 'twel eens voorgesteld, dat Kuyper het heel moeilijk hebben kon, als anderen — vooral jongeren — zijne opinie in een gegeven geval niet deelden. Dit kan ik echter zoo beslist mogelijk weerspreken. Een andere meening, uit overtuiging en niet uit bij-oogmerken geboren en op gepaste wijze geuit, maakte Kuyper niet boos. Ik heb dit zelf tot tweemaal toe duidelijk ondervonden. Kuypers beschamend hartelijke en vriendelijke hou- ding tegen mij is tot aan zijn dood toe dezelfde ge- bleven.

Meer nog. Kuyper was er zich van bewust, dat zijne leerlingen later wel zouden bespeuren, dat zij niet maar voetstoots met alles, wat in zijne dictaten en boeken voorkwam, konden instemmen. Hij sprak dit kort voor mijne promotie duidelijk uit. Het eerste deel van mijn proefschrift over Comrie gaf daartoe aanleiding.

Op verzoek van den uitgever had Kuyper zelf in 1882 in „the Catholic Presbyterian" een drietal artikelen over Comrie geschreven. Toen ik een nauwkeurig onderzoek naar het leven van Comrie had ingesteld, bleek mij echter, dat in de biogra- phie van Kuyper verschillende onjuistheden voor- kwamen. Natuurlijk moest ik die corrigeeren. Zelf vond ik 't heel onaangenaam. Ik vertelde dat open- hartig aan Kuyper. Maar hij lachte er hartelijk om en zeide: Men heeft mij uit Woubrugge foutief inge- licht en zelf had ik geen tijd een onderzoek naar deze bijzonderheden in te stellen.

Daarop ging hij aldus voort: Mijn tijd is altoos zoo geweldig bezet. Je weet zelf wel, hoeveel ik wekelijks schrijven, hoeveel colleges ik geven, aan hoeveel gewichtige belangen ik leiding geven moet. Daarom kan ik tot mijn leed niet elk woord, dat ik schrijf, zoo nauwkeurig wikken en wegen als Rutgers (over Rutgers geleerdheid en accura- lesse sprak K. steeds met groote waardeering). Rutgers breekt liever bij 'tschrijven van een boek even af en snuffelt liever een heelen dag, dan een foutief jaartal of een foutieven datum te geven. Maar tot zulk een minitieuus onderzoek heb ik op mijn gebied geen tijd. Nu sta ik in de overtuiging dat ik de hoofdlijnen op de terreinen, waarop ik mij beweeg, ten slotte goed getrokken heb. Ik meen, dat dit de genade is, welke onze God me wilde schenken. Oneffenheden, onjuistheden, tegenspraak zullen echter in de details ingeslopen zijn. Welnu, ik hoop, dat jullie saam die verwijderen en uit mijn levensarbeid een harmonisch geheel saamstel- len zult.

Wie zou niet gaarne „Herinneringen" aan zulk een Leermeester geven? HONIG.

Dr Kuyper en het sociale leven.

Om de groote beteekenis van Dr A. Kuyper voor het sociale leven van ons volk recht te verstaan, is het noodig te letten op den tijd waarin deze machtige figuur naar voren treedt.

Het was de bloeitijd van 't modernisme en van 't liberalisme.

Het modernisme in de kerk, het liberalisme op publiek terrein.

Het was de tijd van het christendom boven geloofsverdeeldheid en van het christendom van de binnenkamer.

Op sociaal gebied had het geen andere bood- schap dan lijdelijk berusten in sociale mis- standen.

Hoe de verhoudingen allengs geworden waren, kan men lezen in het boek van Dr I. H. Brugmans: „De arbeidende klasse van Nederland in de 19e eeuw".

Tegen de daarin beschreven maatschappelijke wanverhoudingen en sociale zonden waren reeds de mannen van het Reveil: Bilderdijk, Willem van Hogendorp, Da Costa en Groen van Prin- sterer in verzet gekomen.

Laatstgenoemde schreef in zijn „Vrijheid, Gelijk- heid en Broederschap":

„Armoede, geen werk, verbroken verhouding der „hoogere en lagere standen; geen betrekking dan „van loon en arbeid; proletariërs en kapitalisten.

„Wat zal hieruit voortkomen?

„Het is onzeker, maar het is niet twijfelachtig „waaruit het voortgekomen is.

„Uit vrijheid en gelijkheid in revolutionnai- „ren zin."

En wanneer hij dan geteekend heeft hoe als gevolg van het laat-maar-loopen stelsel, van het liberalisme, de overmacht van het kapitaal en de onderdrukking der handwerklieden steeds toe- neemt, eindigt Groen met de woorden:

„Zij heeft Europa in een toestand gebracht,

„akelig en somber genoeg om velen sidderend „te doen uitroepen: is er geen middel om gewij- „zigd de associatiën te doen herleven, die men „zoo roekeloos onder de revolutionnaire bouw- „vallen vergruisd heeft."

Groen voelde dat het komen moest tot chris- telijk-socialen arbeid en herstel van het organisch leven op het territoire van de maatschappij. Maar dat was de stem van een enkeling. Tot het volk drong deze stem door. Want deze veldheer had geen leger.

Ondertusschen begon het revolutionnaire socia- lisme den kop op te steken.

De lucht in het oude Europa werd almeer be- zwangerd door revolutionnaire ideeën, die in ge- welddadige omkeering der bestaande orde den eenigen uitweg uit de sociale ellende zagen. Dat revolutionnaire socialisme, stoelend op denzelfden geestelijken levenswortel, kwam aan het oude liberalisme de rekening van jarenlange sociale schuld presenteren.

In dezen tijd treedt Dr Kuyper op.

Door zijn studie over à Lasco in aanraking gekomen met de Gereformeerde belijdenis, vindt hij deze in Beesd terug, beleden en beleefd door eenvoudige loonarbeiders. Dank zij Gods genade, gaat daar voor hem op het licht, dat de Gere- formeerde waarheid straks in volle heerlijkheid voor hem doet schitteren.

In datzelfde Beesd komt hij ook in aanraking met het sociale leven.

Hij vindt daar op maatschappelijk gebied wan- verhoudingen tusschen landheeren, boeren en ar- beiders en bemerkt tot zijn groote droefheid dat de Kerk geen enkele bemoeienis met het sociale leven heeft. Zij laat op die zonden niet vallen het ontdekkend en bestraffend licht van Gods Woord. De Kerk, zij heeft geen woord van bemoeiding, van deernis of bestraffing.